

КОРОТКА ІСТОРІЯ ЦЕРКВИ

за Св'ящ. Й. В. Фальконером, Б. Д.

переклав

Св'ящ. Іван Бодруґ.

1911.

Передрук з „Ранка“
Вінніпег, Ман. Канада.

В „Русскої Друкарнї Я. Н. Грета“, 850 Мейн Ст. Винницег.

КОРОТКА ІСТОРІЯ ЦЕРКВИ.

Вступ,

День церковного народження.

Сошествіє Сьвят. Духа є дійсно днем народження християнської церкви. Від того дня церква почала розростати-сь і кріпити-сь в собі. Хотяй перебула она много переслідовань і хотяй чпмало вона сама підлягала зіпсутю, то однак історія ставить перед нас пробуваючу в ній присутність Сьв. Духа, а се власне є свідощвом божественного аї походження.

Церков від Бога.

Але ми рівно можем сказати, що церков взяла свій початок ще тогди, як апостоли пізнали божество Христа.

В 16-ій главі Матея говорить ся, що зараз по віроісповіданю Петра говорить Христос: „Ворота пекольні не побідять єї.” Пннші знаки, як на пр.: Сьвяті Тайни і іменованє апостолів свідчать нам, що Ісус бажав створити організацію з усіх тих, хто увірив в Него яко Спасителя. — Розвій церкви певний, задля самої присутности Христа, що сказав: „Не біітєсь, Я всегда з Вами” Христос, сеодинокій основатель і фундамент церкви.

Апостольські часи.

Найперша громада христів була в Єрусалімі, де ново-навернені сходились на молитву під проводом Апостолів. Зріст церкви в самих початках хвилею був великий, тому зараз явила ся потреба іменувати помічників, які помагали апостолам; так почала ся перша організація, коли вибрано сім діяконів. Небагом віра розійшла ся поза мурн міста; опісля в Самарію. По наверненню Павла почалась ширша місія між поганамн, котра опісля розійшла ся по цілій римській державі.

В початках хвалили Бога в той спосіб, що і по си-нагогах, але по зруйнованню Єрусаліма (70 р.) між Жидами а Христіянамн настав цілковитий розділ. Сьвяті Тайни Хрещенія і Господної Вечері заховувано відразу. Трохи пізнійше почали сьвяткувати перший день в тиждни. Укладано набожні пісні, про що говорять нам Лука 1: 46; Тимотея 1: 3-16.

В кожій церкві були наставлені: єпископи, радні, (старші) і діякони. Мандруючі Апостоли і пророки пішли від села до села, від церкви до церкви і були неваче злукою всіх церковних брацтв.

Поділ церковної історії.

Історія церкви розпадає ся на три частн:

Перша часть зове ся старинною і сягає від Сошествія Сьв. Духа (р. 29) до коронації Карла великого (р. 800).

Друга часть зове ся середню і сягає від коронації Карла Великого (р. 800) до початків Реформації (р. 1517).

Трета зове ся новочасною і сягає від року 1517 аж до тепер.

Глава I.

Боротьба з державою.

Християнство в засаді заявило себе всесвітною і совершенною релігією. Воно розповсюдило ся в Римській державі, яка вимагала явного поганського віросповідання від всіх своїх підданих. Немвнучим отже явило ся переслідуване християн, які нехотіли поклонятися цісареві, немов-би панови неба. Тут мусів забрати місце хтось оден з двох: або Спаситель Христос, або Римський Імператор. Історія переслідування християн переповнена трагедіями і являє ся образом геніяльної віри перво-вікових християн.

Перше переслідуване.

Року 64 погорів майже цілий Рим, а цісар Нерон (54-98) щоби відвернути від себе підозріне о злочин під палу, звалив вину та християн, з яких після слів Тацита „велике множество засуджено на тортури і страшні муки.” Одних прибивано на хрести, других кидано межі голодні дикі звірі, иньших по кавалкови рубано, иньших палено на зелізних печах і т. п. Рим справді упив ся кровію праведників.

За цісаря Домітія (81-96) почало ся переслідуване більше систематично і мучеників намножилось не лише з поміж бідних людей але й з найвисшої аристокрації було много святих, що ради імени Ісуса приймали мученичу смерть замість проживати в роскошах сего світа. Флявій Клеменс, радця і его жена Домітія, кривні цісаря погинули в купі з прочими мучениками-

За панованя Траяна (98-118) переслідуванє прибрало правничу силу і доволї було лише признати ся до імени христїянина, так се вистарчало на засуд смертї. Ігнатїй був одним з найбільше нам знаних мучеників тогочасних. Маєм письма писанї рукою сього сьвятого мужа в дорозї до Риму, де проваджено его на смерть мученичу. В сих листах бачимо образ прекрасного упованя на Христа. Він горїв такою любовію до Христа, що його думки про страданє і смерть топили ся в океанї радости в Христї. Він говорить до тих, що провадять його, що він бажає Ісуса, котрий встав із мертвих. Нічо так ясно не сяло в його очах, як се велике імя Ісусе з Назарету! —

Майже всі пізнійші цїсарі ішли слїдами своїх попередників, а навіть і славні імена Антонїя Пія (138-161) і Марка Аврелїя (168-180) обагрянї суть кровію послїдователїв Христа. За панованя Александра Севера (222-235) зазнала церква супокою і аж до року 249 був супокїй для цїлої церкви з малими винятками.

Пізнїйше нереслідуванє.

Децій (249-251) вступив на трон з тим переконанєм, що римска держава залежить від того, щоб задержати в нїй стару віру а зруїнувати христїянство. Видав отже загальний обїзник взиваючи христїян, щоб разом з иоганами приносили жертви ідолам. Глибокий страх напав на цїлу церкву і з кожного краю чути було ридання мучеників за імя Христове. Року 253 Валерїян хотїй як чоловік справедливий, продовжав гоненє перевищаючи еще своїх попередників в жорстокости. Він думав знищити христїянство тим, що вирубає всіх проповідників, всі єпископи, всі дяксти і старшаца церковна мали згинуть в руки катів. Но смерть Валерїяна перервала гоненя, переслідуванє утихло і че-

рез сорок літ Церков божа зазнала цісарської прихильности.

Була се тільки тиша перед бурею. Діоклетій (284-305) розпочав найлютіїше зі всіх переслідувань. Через дев'ятнайцять літ його панованя: було ще яко-таким по 23-го лютого 303 року страшний розказ видав він, щоби знищити всі примірники Сьвятого письма, щоби знищити всіх тих, що називають ся іменем Христа і тим робом викорінити християнську віру. Були се справді чорні роки для церкви, коли ворожі сили мали вольну руку над тихим Христовим стадом.

Глава II.

Гірка боротьба скінчила ся.

Засіяла зоря. Смертельна зараза мучила Валерія, і склонила его до виданя указу, силою якого треба було толерувати християн. З його смертю Константин прославив ся, син Констанція і Елени. Виріс він серед пишного оточення і товариства. Всі его любили в дома і поза домом яко начальника війск. Він завжди шанував християн а легенда оповідає нам, що він бачив хрест на облаках на заході в часі війни (312) Тоді побідоносно скінчив він війну і за те дав він християнам повну свободу в західній частині держави, а за 11 літ пізнійше коли побідив царя Ліцинія, свобода віри пійшла на всхідні землі держави. Року 324 християнство стало ся державною релігією, де царствовало воно Тисячу літ.

* Було-б се мильно думати що церква в цілім часі переслідувань вольною була від змази. Многі вирекли ся Христа. В церкві було тільки боягузів, що і в інших організаціях: не всі християни прийняли смерть мученичу. Однак сї столітя страшного гоненя християн заявили сьвітови, що нове царство прийшло на землю си-

льнійше всіх інших царств, бо змогло оно устояти перед найсильнішим царством сего світа. „Тепер цар сего світа виключений“.

Боротьба з Поганьством.

Напад на Християнство не обмежився тільки на самим переслідуванню, но крім того побивано это оружіем літератури-письма. Була то доба широкого наукового пробудження, і в кождім більшим осередку були школи, в яких учено філософії, а тогочасні досліди науки проголошували-сь з триумфом. І чи можна дивувати ся, що церков розвиваюча ся під самим боком університету старала ся поставити ідею і науку Христа, яко остаточну Правду, до якої може донняти людський розум? І, позаяк много з учених в тих часах, заявили своє признание Христу, тому не лишило ся для них нічого більше як тільки зложити свої таланти в ногах Господа Свого, і писати оборону Євангелія. Тоди повстало Християнське писане, зване Аполюгією — Оборonoю, в якім намагали ся сі християнські вчені поставити високо Християнство в очах поган. Тревало се аж до початку нового столітя.

Скарги против Християн.

Зразу відносили-сь погани до Християнської науки з повною погордою і маловажністю, але з часом справа прибрала серйозну міну. Християн почали посяджувати о поважні злочини. А сі злочини відносили-сь (1) до характеру Християн (2) їхньої науки. Говорено, що Християни були сумні хододно-кровні люди і що в них не було патріотизму, що між ними діяла ся немораль і всякі ледарства. Їх прозвано атеїстами за то, що вони не хотіли кланяти ся ідолам; їх віра була видуманою новостію а чуда Христові неправдою.

Власні оборони.

В перших оборонах побивано найголовніші закиди протів характеру Християн. І то в писанях Аристіда (126) одного з найперших авторів, який пишучи до імператора м'ялює прегарний образ христинської чесноти: „Ходять вони в покорі і чемности, і нема між ними підлоти. Люблять друг друга. Коли найде ся між ними убогий, а вони не мають чим його запомогчи, то вони постануть два або з дні а заощадивши тим робом гроша чи їжи спмагають свого ближнього. Так живучи між собою, вони не иначе п'януть і відслоняють страшну неморальність, яка буває в кожній поганській громаді.“

Оборонці відповідають закидам в другій точці проложну науку — викладаючи науку Христову. Християни не кланяли ся ідолам, бо Бог є Духом і мусить ся кланяти Йому в дусі і правді. Чуда суть такдалекі від неправди, що правдивість їх скріплена зістала знаменитим свідощтвом — бож вони самі за себе свідчили перед народом. Евангеліє далеке від того, щоб звати його видуманою новостію, бо воно є сповненем пророчеств і простягаєсь в давнину аж до часів Мойсея.

Пізнійші оборони.

Найбільше знаним оборонцем в другім столітю був Юстин Мученик (150) котрому зрубано голову за віру. Родив ся в Самарії, був філософом, зразу чесно старав ся прослідити кожду нову того-часну науку, щоб найти правду, но дарма; аж одного дня здибав він чоловіка над морем і сей сказав ему про Св'яте Письмо і Христа. Нову вість прийняв він дуже радо і пійшов дальше все ще одягнений в одіж філософа, проповідуючи одинокую правдиву і цінну філософію.

Цельзей і Ориген.

З кінцем другого століття Цельзій написав дуже гірку і сильну напасть проти Християнської віри звану „Правдиве Слово”. Хитрий і безличний Цельзій ужив всякого можливого аргументу, і говорять, що не опустив він нічого можливого в своїх писаннях, чим тільки міг понижити науку Великого Учителя. Але Цельзій стрітився з несподіваним могутим противником Оригеном, що в тих часах був одним з найславніших вчених.

Глава III.

Боротьба з Герезією.

Незгода в самій церкві.

Але церква мусіла воювати з ворогами не тільки поза церквою але рівнож в самій церкві треба було боронити ся. Навіть за часів Апостолів були ложні учителі, які старали ся затьмити ясну науку Євангелія.

Павло сказав до старших церковних в Ефезії, що „по его відході хижі вовки вийдуть межі них” і що „між ними самими повстануть мужі і будуть говорити перевертні річи, щоб потягнути за собою учеників”. (Діяння 20: 29-30) Сі „геретичні секти” як їх тогди називали дуже зміцняли ся з бігом часу і стали ся великою небезпекою для церкви.

Гностицизм.

Найважнішою із сих герезій був Гностицизм, про який згадує ся в посланію до Колосян і в I. Йоана. Назва пішла від слова г н о з і с, знанє, і мала вистарчати для псевдо-вчене образованих людей чим пересічний Християнин.

Сказавши коротко, гностицизм старав ся змішати

Христову науку з поганьською мітольоґією. Відкидаючи Християнську науку про відкуплене людства через жите і смерть Ісуса Христа, ґностики старали ся ущасливити душу і спасти сі знанєм. В своїм житю, вони не керувати ся поединчими правилами Еванґелія. Нехай понизшній випадок послужить за примір з якою відразою дивились на їхню науку Християни: Коли Апостол Іоан заглянув раз в публичній купальні Церинта, одного з ґностиків, то втівав немов-би від страшного нещастя кричучи на других:

„Геть! — бо завалить ся на вас будівля, бо там є Церинт, ворог Правди”.

Монтанізм.

Другою тогочасною герезією був Монтанізм. Полягав на тім, що приверженці сеї герезії викликували на ново Сшествіє сьв. Духа, оказуючи при тім ріжні дивацтва. Зродив ся він в Малій Азії і надавав на гідність провідників церкви, які почали їм зборонювати виступати з мовою по церквах.

Около року 150, Монтаній, ново-навернений, який перше був поганьським жерцем, явив ся в Фригії в характері великого пророка і він власне дав початок могутій секті. Вдохновена пророкиня ішла з ним в парі. Обіцянки в Окровенію Іоана мали скоро сповнитися ся. Проповідувано в Фригії скорий поворот Христа до небесного Єрусалима і строго покутували приверженці Монтанія. Головна ціль була зібрати як найбільше громад, які жили в надії на скорий кінець сьвіта. Записки про Монтанізм днесь уважають ся в одних за первістне Християнство а в иньших за погану герезію. Найліпше, що мав в собі Монтанізм було те, що він хоронив індивідуальну свободу кожного Християнина, а се було напротив волі єпископів в кожній парохії; но

рівночасно було в нім тільки дурного, що та добра за-сада губила свою вартість.

Глаза IV

Зріст на вні.

Хотяй всі ті ворожі сили описані в повисших 3-ох главах воювали против церкви, то церква росла з замічательною скоростию, заявляючи світові сповнене обітницї Христа, що Він притягне до себе всіх людий.

Географічна розлогість

Церква найшла ся під покровом Римської Імперії і треба було сподівати ся, що головні її осередки виступуть в великих містах, де много народа. Зараз на початку другого століття цвили прегарні громади в Антіохії, Александрії, Ефезі, Коринті, Картагі і в Римі, і ці зростали так скоро, що в половині 3-го століття не менше чим 20 тисяч Християн було в самім Римі. Цілі провінції ставали Християнами як се читаєм в записках Плінія (110) котрий пише до імператора, що Випитінія так перенялась Християнською наукою, що покинула майже цілком поганьські съвянні і перестала приносити жертви ідолам.

Евзевій, історик церкви, говорить нам, що Тома під божественним вдохновенем вислав Тадея яко проводира і евангелисту до Едесси, і що Етіопія протягає руки до Господа. Хотяй се передане, що один з сімдесяти проповідував аж так далеко на сході, то маєм певні докази, що християнство дістало ся аж на Евфрат року 150-го і приєднало собі Едесского царя. Гавль тоже забрав видне місце в рекордах історії, позаяк з кінцем другого століття Евангелія пробило собі дорогу аж до Британії.

Християнські писателі звертають на се з радістю увагу що сильна їм віра так скоро розростаєсь. Тертуліян пишучи до Римлян в своїй Апольогії (обороні) говорить „Ми що лише вчерашні а прецінь ми наповнили кождий кут в вашій державі. Всі ваші кроваві насильства нічого не вдіяли. Чим більше ви нас мордуєте тим більше ми ростем. Кров мучеників являє ся їхнім насінєм.”

Катакомби.

Сі тоже свідчать про зріст церкви на вні. Се були цвинтарі для Християн; вони містилися в печерах далеко під землею, а се вони по днесь не тільки в Римі але і в Неаполі, Александрії, Міляні і на Сицилії. Бувало думали люди, що там вони сходили ся на молитву, но до тепер ся теорія знівечена.

Сей спосіб погребів е свідомством нового духа, що прийшов з Ісусом. Катакомби були знаки братньої любови яка вязала Християн. Не було клясової різниці. Богатші члени відпускали свої гроби для бідніших, так зростав систем спільного цвинтаря. Навіть і смерть не розлучала їх. Обраховано, що найменше два мільони усонших похоронено в катакомбах в Римі і околицях.

Сі факти кидають світло на скорий і побідний зріст Християнства. З незвичайною скоростию вийшло Християнство поза Юдею, і розмножило ся по всій державі і межі всіми клясами суспільности. А коли цісар Юліян (361-393) забажав привернути поганську релігію і погромити християнство, пересвідчив ся, що даремні були его змаганя.

Говорить передане, що послідні слова вмираючого Юліяна були ось сі: „Ти побідив, о, Галилейче!“ Упало поганство, Христос побідив.

*Глава V.***Розвій в нутрі.**

Ознаки Братерства.

З кождорічним зівніпним зростом Церков кріпшала в собі і сим заявила, що Християньска Релігія є ідеєю взаємности, і що вона плекає дух братерства. Се вже видво в письмах Плінія в його часах (110). Він оповідає, як Християни збралл ся в означених днях перед сходом сонця і співали пісні на славу, уникали поповнення якого-небудь злочину; вечерами збирали ся они на спільну вечерю. Переслідуваня зі сторони ворогів власне мали бути причиною для такого братерского житя. В боротьбі з гезезією і поганьством Християньске брацтво поставило трп слідуючі точки:

(1) **Канон Нового Завіта.** Книг Нового Завіта уживано від самого початку Християньства, але був то Мартон, геретик, що перший переписав ряд християньских книг. Тут він опустил деякі сьвяті книги а деякі переіначив. Се власне заставило церкву зібрати в цілість повне сьвяте Письмо в оригіналі і в достовірних переписах. В слід за тим з кінцем другого столітя зладжено Канон Нового Завіта — яко єдине правдивих Книг Нового Завіта.

(2) **Символ Віри.** В Північній Африці, Римі, Гавлії, Малій Азії і мабуть в Александрії були виписані формулки віроісповіданя ще від Апостольских часів. Уживано їх при іспитах тих, що вступали в християньскі громади. Так зване Апостольске „Вірую” було в уживаню в Римі вже в році 150 і тут уживало ся воно яко правило віри. Наколи кандидат не годив ся на те, що там написано, його не принимали в члени церкви.

(3) **Організація.** Найбільше некучою справою була тогди потреба церковної організації, бо переслідуваня і

герезія старали ся всіми силами затерти сліди Христіанства. Історія Церкви оповідает нам як рішучими були перші христіяни і як сьміло творили вони організаційні правила. Хотяй Апостоли не лишили їм певних викінчених правил, то вони правильно вибирали з поміж себе Єпископів або старших братів в кожній громаді. В новім Завіті нема нігде певних слідів про єпископство, яко осібний духовний стан. За часів Полікарпа в його записках видимо ріжницю тільки два стани старших братів і єпископів.

Тільки в записках Ігнатія (112) трафляем на новий стан. В своїм листі пише Ігнатій, що один єпископ є предсідателем кожного міста а всі члени обовязані слухати его як Бога. Треба однак тямити, що се писав він виключно до Римлян, де ся форма до днесь устояла. Як воно не було то все таки з кінцем другого столітя здибаем по одному єпископови в кождім місті, а его діло є пильнувати чистоту віри. Рівночасно треба пам'ятати, що в часах Ігнатія єпископ був тільки глаголом в громаді. Єпископальний уряд виріс пізнійше, коли треба було міцного проводу і системи, як се показало ся в другім столітю. Не з Нового Завіту а з вільного духа свободи в Христовій церкві, повстало єпископське правління церквою.

Сацердоталізм.

В тих майже часах почала проявляти ся гадка сацердоталізму, будьто-би сьвященник був не такпн чоловік як другі люди, та що він і жертву може приносити. Першпн учив сеї гадки Кипріян, єпископ Картагії (250). Се власне були початки сївби, що опісля принесли тільки мильних понятій про церкву і про сьвященство. Був то початок сацердоталізму коли почали вчити Христіяни, що мусять через попа діставати ся до

Бога і ласки Его; відтогди релігія опинила ся в руках пошів на довгі літа, а з неї робили они торговицю.

Глава VI.

Атаназій і Августин.

Час суперечки:

Четверте і п'яте століття було свідком релігійних суперечок. То була доба Соборів і питань, в що вірити. Християнство яко система Правди вимагала як найдокладнішого провірення; і се не було дивом, що много літ проминуло нїм всему світови заявлено тайну Божества — що Бог явив ся в Тїлі. Два імена заслугують тут на нашу увагу.

Атаназій. Предметом, який спричинив тогди найгорячіші суперечки, се була наука о Троїці. Арії, пресвітер з Александрії (318) був проводиром з одного боку. Він перечив повне Божество Ісуса Христа, і вчив що Христос був тільки сотворінем божим. Його гадки скоро розлетїли-сь поміж народ і заалармували Константина, який постановив християнством скріпити свою державу. Через те Константин скликав Загальний Собор до Никії (325). Тут відкинено гeresію Арія силою аргументів молодого пресвітера з Александрії. Се був Атаназій, який пізнійше прославив ся jako великий філософ, парламентарист і святий. Мало знаємо про его походжене, але легенда оповідає нам, що бачив его раз єпископ александрійський, як бавив ся з другими хлопцями удаючи св'ященника і хрестив їх водою. Тогди й намовлено его вчити ся на св'ященника.

Побіда його над Арієм не встояла довго, нові напaди постигли його, і через многі літа він стояв сам на против цїсаря, суду і Соборів. Пять разів був він на вигнаню, а виродилась против него пословця „Атана-

зій протів цілого сьвіта". Ціле єго жите проявляє глибоку духовність а все єго єство було посвячене на службу Господеві. Року 381 на Соборі в Царгороді врешті зломано Аріянізм.

Августин. Між будівничими західної церкви нема нікого так видного як Августин. Його письма і наука по сей день цінні для нас і нема християнина, поза книгами Нового Завіта, щоб більше вплинув на нашу віру як Августин. Він родив ся року 354. Батько єго був поганин, мати, Моніка, завчасу вчила сьинка науки Христової. Вона каже, що раз сьвило ся їй, що прийде час, коли єї син стане коло неї в рядах Християн.

Однак в молодости він не показав по собі бажаня стати духовником. Любував ся він в забавах, науді і в гонорах.

Та память про матірні напівненя ніколи в нім не погасла і часами він при забавах серед гонорів ставав дуже сумний. Сам він оговідав про те як навернув ся він до Бога. Совість донекла єму за гріхи і він ляг під фігове дерево в саду: „І плакав я з найбільшої горичи мого серця, аж о диво! вчув я голос, що все повтаряв ся: „Бери і читай". Я вернув назад там де я перше сидів а там була книга Апостолів. Я взяв і отворив і в тишині перечитав те, що перше впало мені під зір: „Не в суперечках і не в пиянстві, не в бізці і не в зздности. Але здайте ся ви на Господа Ісуса Христа, і не збирайте сокровищ для тіла щоби ним чинити лихе". Я не міг дочитати решти, бо в тій хвили при кінци того реченя немов-би сьвітло покоры просьвітло мое серце а вся темрява гордощів і сумніву щезла.“

В часі свого сьвященства, він занятій був в суперечці з Пелагієм, який навчав, що спасєніє залежить від індивідуальної дбалости. Августин глибоше двивив ся в скарбону божої благолати, якою власне спасають ся всі

віруючі і се дістаєм ми від Бога цілком за дармо за для заслуг Ісуса Христа. Друга суперечка була з Донатистами про хрещеніє.

Глава VI.

Всхід і Захід.

Сьвітська і Церковна Історія.

До тепер ішли ми за струєю історичних діл аж доки під панованем Константина не стала Християнська віра державною релігією. Від тепер судьба церкви і держави являє ся однаковою. Сьвітська історія іде рівнобіжно з церковною. Тепер ми бачим, що являють ся два центра авторитету від коли цісар прибрвав Константинополь за столицю держави. Рим став заздрісний Виходови і се власне дало початок до розділу Християнства на Вихідну Грецьку церкву і Західну Латиньскву церкву.

Всхід і Магомеданізм.

Року 572, вродив ся Магомед в Мекка в Авії а коли мав 40 літ то заявив, що він дістав з неба явліне, яке поставило его правдивим пророком божим. Він віддав ся щиро повненю своєї місії і сто релігія ширилась як вогонь на полі не тільки на виході але й на північних берегах Африки і в Іспанії. Аж в році 732 Кароль Мартель затамував єї розвій в Європі. Магомеданізм довго був перепоною в зрості Вихідної церкви, яка тогди не зміцнила ся єще була доволі аби, встояти перед хибною наукою Магомеда.

Захід і Поганізм.

Ворог з яким мусів Рим бороти ся було Поганьство, племя Готів, Франків і Бургундів які довго граничили з державою. Врешті вдерли ся вони на цісарські трони і загрозили християнству знищенням. Однак Західна Церква була жива і полапалась, що треба навчати християнства тих, що колись мають світом кермувати. Найважнішими були на півночі Тевтонці або Франки, які поволи забирали поважні становища але їй приймаєли Християнство.

Важна Коронація.

Коли церквою була зі всіх боків у біді то се була річ натуральна, що вона звернула ся просити о поміч від Франків, які вже чи раз послужили добром для Християнства. Року 800, коли папою був Лев III. найважніше діло дало ся зробити Лев постановив відновити титул імператора який пропав був від року 476, укоронувати на цісаря Карла Великого короля Франків. Отже на Різдво рано року 800 серед великої помпи і церемонії знамениту корону всаджено на Карла, з титулом цісар Август. (Треба знати, що Карло навчпв ся підписувати вже як цісарем був, часи були дуже темні) Таким робом один з поган став ся наслідником Римських цісарів і побіда поганьства на Заході підняла церкву далеко висше понад всхідну яка мусіла бороти ся з Магомеданізмом. Тепер почала ся Унія західного Християнства під одним панованем і отворилось поле для зросту Латинської церкви

Глава VIII.

Зріст Папства.

Сильна Інституція.

Папство є одною із сильних Інституцій на світі, яка сягає в давнину, в перші віки нашої доби. Історія папства є дуже сороката, що тягне за собою много чесних подій а ще більше огидних.

Єпископи чотирох головних Церкв, іменно: Риму, Александрії, Антіохії і Царгороду, звались Патріярхами. Коли отже повстало питає: о першенство, кожний із чотирох Патріярхів хотів бути першим. Борба значнійша повстала між Царгородом на веході а Римом на Заході.

Претенсії Входу.

Царгород став ся столицею цісаря Римської держави і натурально, уважав себе місцем для найвисших церковних урядів. Єпископ царгородської церкви тже уважав себе гідним кандидатом на настоятеля всіх християнських церков, а позаяк він був дуже на руку, цісар старав ся всіми силами, щоб зго столиця була заразом і столицею інтересів цілої церкви.

Претенсії Заходу.

На Заході знов Рим був старою столицею цісарів, тут колись апостол Павло стояв на суді перед цісарським трибуналом, тут він сидів в тюрмі, тут і помер мученичою смертю. Сюди спроваджувано на суд многих християн і помордовано за віру в Христа. А передане говорило, що й апостол Петро мав там колись бути, хотяй ні в історії, ні в сьвятім письмі нігде нема згадки, щоби сьв. Петро був коли в Римі. Деякі з Римських епі-

скопів (папів) тих часів були дуже чесними і мудрими людьми. І коли цїсар перенїс свою столицю на Всихід, папа став ся найвиднїйшою особою в Римі, а вплив его скоро розпростер ся понад всім церквами на Заходї.

Три важні Пали.

Коли в пятім столїтю напали на Рим поганьскї орди, то тїльки завдяки впливам папи Інокентія I. і Льва I. задержано поганьскї напади. Опїсля коли проминули сї напади на Европу, папство стало ще виднїйшим на цїлїм Заходї.

Трете славне імя в історїї се папа Григорий Великий (590-604) який прославив ся тим, що післав місіонарів до Англії року 596 на те, щоби привернути ту землю до христїянства. Досить знаним є оповіданє з торговиці в Римі де продавали і купували невільників. Одного дня бачив він між невільниками білягих, ясно-волосих хлопців, що стояли на продаж. Григорий запитав звідки вони. А коли сказано єму, що хлопці привезені з Англії, він запитав, чи тамошний народ вже христїянський чи ще поганьський. Довїдавши ся, що Британїю замешкували тогди єще погани, він здихнув тяжко промовивши: „Ой біда, коли цар темряви панує єще над таким вразливим народом”. А сказано єму, що той народ зсве ся Англі, він сказав: „знаменита назва бо лица їх яснї як лица Ангелів.”

Роздїл між Римом а Царгородом.

Ми вже бачили, що папа Лев III. (795-816) перервав послїдну нитку, яка вязала Рим зі Входом вложивши цїсарську корону на голову короля Франків (нинїшня Франція і Німеччина). З того часу Всихід і Захід роздїлили ся; і таким робом став папа новим паном Риму, божим вікарим, що добув собі претенсїї до власти сьвіт

скої впершої чим цісарска. Ся претенсія до першеньства і впершости від тогди аж по днесь спричинила багато лиха в історії панетва.

З сям моментом наступає кінець першого розділу Церковної Історії і від тепер поговоримо про Західне або Латинське Християнство.

Розділ II.

Часть середна. Р. Б. 800-1517.

Глава IX.

Середновічність.

Середновічним періодом історії називає ся той час, відколи впала Римська держава, аж доки не настала, так звана, Нова Ера. Часто називають ту добу Темними Віками, позаяк в тих часах дуже маленько поступила людскість в моральнім і соціяльнім напрямі. В тих віках не ставало найкрасних чеснот між певними клясамь народа. Але її були тогди съвященники і єпіскопи, які справді служили Господеви з самовідреченєм. В тих віках впресли величаві съвятні, які по нинішній день суть подивом у всіх західних і полудневих краях європи. Церковні богослуженя повні були прекрасної псезії а многі народи жили в солодкій вірі для спасенія душ. Не можем сумніватись, що в тих часах церква чимало

дбала о те, аби між народами не було воєн, дбала і про милосерні вчинки, та перестерігала народ перед злими поривамп тіла. Ніколи не була церква більше з'організованою, як тогди.

Однак суміш з добрими складниками церквп, було много забобонів, здирства, нужди і темноти.

Навчено людпй, що вони дістануть ся до неба тільки за помочою великпх офір, вчинків і покут і сям заслонено прадпву тайну відкуплення заслугами ІсусаХриста а на їх місце запроваджено продаваня відпустів так званпх індульгенцій. В сей спосіб діяла ся велика образа Бога. Чоловік міг заплатити за всякі поповнені ним гріхи.

Великі суперники.

Поганою подією в середних віках була боротьба о першенъство між цісарем а папою. Важанъм середно-вічного папства було взяти в руки повну сьвітеку власть. Папа почав претендувати собі, будь-то до него належала всяка власть. Вія заявив себе законним наслідником Римского цісаря; всі князі обовязані платити ему данину, зі всіми справами треба було вдавати ся до него; всіх ласк треба було ждати від него. Се були кольосальні прпвілї і історія кількох слїдуючих віків оповідає нам про зріст папскої сили до тої степенн, що голосу папи мусіла слухати ціла Европа, та як опісля вплив папи провалив ся а з ним і панованє папи; позаяк зародки смерти крили ся в претенсїях папства до сьвітскої власти. „Царство мое не от міра сего.”

Клюгнїя і Гільдебранд.

В девятім і десятім столїтю папство впадо дуже низько. Року 1033 Бенедикта IX, десятилітнього хлопчиска вибрано на папский престол і сей збеществив сьвій

стає різнородними лаїдацтвами. Опісля тільки було огидних лодій серед самого папства, що красша кляса народа чулась дуже новдоволеною, через те її радо при стала до нового руху, який почав ся в К л ю г н і ї не далеко Французкої границі в Бургундії. Була се реорганізація давнього монастирського систему. Хто вступив до того монастиря, той справді жив в дисципліні і убожестві. Само-відречення ся сих черців звернуло на себе увагу народа, який рад був бачити вірних слуг Христо вих. Чин сей скоро зростає і многі віруючі находили тут розраду для душі.

Власне з Ключніського монастиря виїшов Гільдебранд, котрий опісля, яко Григорій VII, знова підняв повагу папства. Мало знаєм про зго молодечий вік. Він родив ся около року 1020 в Тускані і будучи хлопцем вступив в монастир. Він сам пише, що сьв. Петро витрив зго під своїми крилами від дитинства. Вибрано зго за канцеляра і совітника для Григорія VI, а дня 10 липня 1073 короновано зго на папу і названо Григорієм VII. Тепер розпочав він завзяту боротьбу, щоб завести такий порядок в Римі який бачив він в Ключнії, і який уважав за одинокє средство для привернення чести і відродження церкви.

Реформи заведені Гільдебрандом.

Він постановив ввести в практику три річи: (1) Рішив ся постановити право безжонности (целібат) для попів. Жаден жонатий сьвященик не мав права приступити до престола. Попи мали мати одну любов, одну наречену, а сею мала бути церква. (2) Він довів до того, що не імператор має іменувати кандидата на папу, але збори кардиналів. (3) А найважнішою точкою була та, щоб знищити закон, силою якого кождий правитель держави мав право в своїх границях іменувати

біскупів і сьвящеників. Через те власне духовенство зависиме було від сьвітської власти і часто прогивило ся панській воли. Но скоро Гільдебранд видав буллю, що та власть належить ся тільки старшині духовній а не сьвітским правителям, тогди мусів наступити поважний пореворот у всіх західно-европейских державах. Майже всі єпископи в Европі були з пляхоцкого роду, богачі магнати князі графи і вони раді були, що не мусіли кланяти ся своїм королям і цїсареві, але що власть їх находила ся аж в Римі. Тим робом всі церковні маэтки стали ся власностию папи римского а він міг давати їх в посїданє таким духовникам, які були найбільше эму на руку. Се загрозило становище королїв. бо папа не тільки став ся духовним керманичем всіх держав, але zarazом був і сьвітским володїтелем всіх церковних величезних дїбр; отже став ся паном Европи, а бо королем в королївствах.

Подія в Канозі.

Пануючим цїсарем був Генрик IV. Він зараз побачив до чого стремить папа, тому скликав синод, щоби скинути папу Григорія (Гільдебранда) але сеї в відповідь екс-комунї кував эго. Гільдебранд доріє до такої сили і поваги між народом, що цїсар в понятю народа через не конче чесне своє житє мусів нераз удаватись до папи о поміч і помилуванє. Дня 25-го грудня 1077 Генрик IV. мусів удати ся до Канози, монастиря в північній Італїї де власне перебував папа і там одягнувшись в одїж з волосині мусів ждати на папу, яко каючий ся грїшник. Три дни стояв він босий і просто-волосий у снігу ожидаючи на ласку гордого пї алата, який дав эму відпущенє грїхів аж тогди коли той задоволив эго у пекоряючи себе до найнижшого степеня.

Поступок Гільдебранда відразу зміряв до піднесеня

папства з морального упадку і вивиснення зго на цїсарський престол.

Глава X.

Побіда.

Дальший розвій папства.

Ще два чинники спричинились для дальшого зросту папства і видвигнули зго на степенъ керманича Європи.

1) Походи.

Були се війскові походи в середних віках. Війско збералось в полки зі всіх західно-европейских країв, йшло на захід і нападаю на Магомедан. Тогочасний релігійний дух вимагав багато труду і через те велічезні банди паломників тягнули рік річно до сьвятої землі.

Много набожних християн бажали бачити місце, де був рознятий їх Спаситель, иньші знов думали тим робом спокутувати свої гріхи. Безконечна струя паломників плила до Юрусалиму. Но року 1065 Турки завоювали Палєстину; почали мордувати християн. Плач сих мучеників дав ся чути в цілій Європі бо від тепер не вільно було бідним звиджувати сьвяті місця; бо гріб сьвятий був в посїданю невірних.

Петро пустельник родом Француз, якій бачив різню в Сирії дістав позволенє від папи Урбана пійти по Європі проповідувати народам під голим небом, чим з'єднав собі товпи які опісля йшли на Турка з лопатами сокирами, косами, вилами і т. и. За кілька літ всі краї горіли релігійною местію аж року 1095 скликано собор до Клермонту де й ухвалено робити походи на бісурман.

Сих походів було аж 8 між роком 1095-1250; се були найбільші військові подвиги в середніх віках. Вся молодь на Заході готова всегда була йти на релігійну війну; ідеалом молодця було тогди статиь (бояринном) воєводою:

На грудях кожного вояка
Червоний хрест яснів,
Знамя того древа. — „На яким Бог тернів“.

Но головною річею тут являєсь то, що се дуже багато спричинилось для піднесеня папства, бо папа був спружиною всіх сих походів. В походи ходила навіть шляхта і князі зі всіх європейських народів, а папа був їхнім головою і правителем.

Та коли довезні сї походи явились тільки згубою, руйнованєм Європи, всі краї почали нарікати на папу за провід і піддержуванє сих походів. Папа отже почав тратити свій вплив і повагу над Європою.

2] Монашество.

Монашество було в церкві майже від початків зї заснованя; но доперва в 12-ім столію прибрало воно повний пустельничий характер. Найшляхотнішим ідеалом в середніх віках було відречи ся сего сьвіта. Монах чернець був ідеалом — сьвятим.

Бернард з Кларво.

Сей чоловік (1091 — 1153) був одним з найвиднійших мужів дванайцятого столітя. Бернард походив зі шляхоцкого роду в Боргундії і вступив в ново-з'організований монастир Цістерціянів. Побудував він монастир в Кларво, в самім найбільше заселенім місци, в Франції. Великі товпи богомольців плвнули в новий монастир а Бернард мусїв будувати нові монастирі для

гурми нових чердів, яких заставляв сбробляти пуші і обертати їх в урожайну землю. Через те Бернард дуже велавив ся. Зі свого монастира він управляв сьвітом. Монарх і папа слухали эго слова. Эго докору боялись більше, чим екскомунікації а о эго молитву старали ся і найбільші люди в державі. Він був провідною силою в своїм часі а церков поднесь сьніває ним улэжені набожні пісні в яких проявляє ся глибокий релігійний змсл і поетична красота.

„Христе, сама гадка о Тобі
Солодостю повнить грудь“.

Сьвятий Францішок з Асизу.

Чин Францішканів почав ся завдяки Францішка з Асизу. Се був жебручий Чин, то эсть, що закон їх вимагав від всіх черців, цілковитого убожества а дальше; — що навіть самшій Чин не сьмів набувати богацтва. Коли Бернард з Клэрво був героєм двайцятого столітя, то Францішок був героєм тринайцятого (1102-1226). Історія Середних Віків не пише про нікого з таким запалом як про сего сина природи, що відрік ся всіх богацтв і посьвятив всю свою енергію на поміч убогим. Він бажав точно послідувати Христа на кождім кроці. Він слюбував ся не відмовити ялмужни жадному жебракови. І сам він жебрав від хати до хати, помагав прокаженим в шпиталях і убирав ся тільки в одну волосінну мантлю. В протягу десяти літ аж 19.000 монахів зібрало ся під эго іменем. Умер він року 1226 а як зближив ся кінець эго життя то він просив аби не закопувати эго тіла, щоб він і по смерти не сиричинив нікому клопоту і коштів.

Сьвятий Домінік. (1170-1221)

Другим жебрацким чином був Чин Домініканів, оснований Домініком, Іспанцем, чоловіком знаня і тру-

долюбивости. Любив він дуже науку і не лінував ся вчити своїх учеників штуки проповідування. В другій половині середних віків проповідниці заповнені були всюди членами Домініканьського Чину. А позаяк чин сей на рівні з прочими чинами залежав просто від папи тому проповідники сї навчили людшї вірувати, що папа є висшій від прочих єпископів.

Но монастирство було фалшивою ідеєю і воно ховало в собі зародки зла, які опісля розросли ся і спричинили на сьвітї багато лиха, вродили много дуже лихих овочів. Власне причини які возвищали папство, рівно часно були пророцтвом на єго упадок.

Вершок папскої власти.

Два чинники: Хрестоносні походи і Монастирство, вкупі з меншими чинниками винесли папство на висоту, до якої ніхто ніколи не доходив. Найвисша спля і слава Папства відбула ся за панованя Інокентія III. (1198-1216) який сьмів говорити: „Що Бог, не тільки цілу церкву, але й цілий сьвіт, віддав під управу сьв. Петрови,“ себто папі.

Глава XI.

Упадок папства.

Руїна в нутрі

В тім самім моменті коли папство здавалось бути найміцнішим сьвітським володїтелем проявлялись знаки приближеної ся руїни; вправді не можливим було, що-б так могутня власть могла довго естїувати без перепони. Отже стало ся що приклонником папства, звичайно Французам і Італїянам призначено було жити в краях де не знали вони місцевої мови і не розуміли їх-

ніх звичаїв. Рим став ся місцем звідки надавало ся шляхті товсті посади, а рівночасно і місце для всяких доносів і т. и.

Саме папство довгі часи поповняло злочин симонії, себто сьвятило за гроші на сьвящеників людий низького характеру і продавало за гроші товсті попівські посади. Власне против сего — колпсь протестував Гільдебранд до імператора. Друга причинна упадку папства заключала ся в тім, що черці виходили ордами з монастирів на жебри і обманьство.

Тому не можна було пньшого чого сподіватись, як тільки що між народами виросте своя народна сьвідомість, та що з часом скинуть вони чуже їм папске ярмо а поставлять правителїв вибраних з між свого власного народа.

Прийшов час коли кождий нарід старав ся чим скорше втечи з під опіки папи, яко сьвітського володітеля.

Упадок на вні.

Внутрішня гніль папства небаром и кідливо відбила ся на вні. Тратило воно вплив повсюду. Перше настало те що опісля названо Вавплоньскою неволею, коли папство за часів Климента V. (1305-1314) перенесене зістало з Риму до Авігнону в Франції. Сим чином папа став ся прямо орудієм в руках французкого короля. Даремні були змаганя що-б повернути давню славу і давний порядок.

Іван XXII. (1316-1304) підчас виборів — обіцяв, що він ніколи не всяде на коня, хіба що з поворотом до Риму, і він додержав слово обіцянки, бо поплив кораблем до Авігнону. Він агітував за справами французкого короля, і за те в нагороду від короля дістав позволенє збирати від людий більші податки.

Грабіж доскулила людям дуже; товсті церковні посади віддавали тільки приятелям папи; жертви від тих що вступали в духовний стан йшли до Риму, а від низшого духовенства жадало ся безконечних датків, що би тільки наповнити папські комори, каси, а той знов розкидав грішми на гуляще житє в купі з своїми духовними заупниками.

Тому не дивно, що спалились протести від всіх народів Європи. Англійський король Едвард III-тій не хотів підчинити ся гулящому папі. Італія находилась в стаї революції; Рим став ся осередком страшних роздорів. Очевидним стало що папська власть залежала тепер від того чи забересь воно з Авігнону чи ні. Аж в 1377 Григорій IX-ий напротив волі всіх кардиналів які прпвикли були до гулящого житя в Авігноні, вислухав голосу сьв. Катерини і закінчпв Вавилонську неволю вернувши до Риму.

Велика шизма (1378-1417)

Вслід за поворотом папства до Риму настав великий розлом в Західній церкві, коли вибрано двох папів. Одного в Франції у Авігноні а другого в Римі. Всі народи Європи здуміли ся, коли побачили і почули як два папи жруть ся між собою уживаючи найпідлійшого способу до побореня оден другого. Надармо прихильники адности старали ся поєднати обох закукурічених папів скинути з престола не „пасувало” жадного з них бо оба були „правдиві”. Здавалось що західна церков на віки розломить ся на двоє. Аж в році 1414-ім на соборі Констанцкім положено таму розколови, коли вибрано третого папу Мартина V-го.

Но коли найщирійші прихильники церкви старали ся надати церковній папській раді супокійного релігійного духа то папа з прихильниками ставив їм грубу о-

позицію. З кінцем 15-ого століття папство ставало щораз більше володільцем Італії; зго головню обходило аби бути керманичем князів цілого світа і набути собі світову славу. Но чаша Риму наповнилась, папска злоба сягнула найвисшого степеня, заступник „Христа“ — став ся антихристом, а в атмосфері видно було красший духовий порядок. В цілій Европі молились люди, щоб Бог післав пророка, який положив-би кінець церковній гнилизні.

Глава XII.

Рання зоря Реформації.

Голоси протесту.

Між многими мужами, що підняли голос протесту напротив церковних насильств, один заслугує на особлившу увагу, а історія про зго житє засвідчить нам яка то гірка була боротьба зі злобною і здеморалізованою церквою.

Вікліф.

Гарнак, славний історик, оповідає про сего чоловіка яко великого парламентариста чотирнайцятого і пятайцятого століття і додає, що найбільшим народним подвигом в Християнстві перед Реформацією, був подвиг в Англії около року 1325. Тільки дві професії звані були тогди в Европі — військо і церква; а позаяк Вікліф не походив зі шляхотского роду тому вибрав для себе духовний стан. Учив ся він в Оксфорд де тисячі студентів образувало ся в тих часах. Там він звернув скоро увагу на себе, яко талановитого студента, повного підприємчивої вдачі; опісля явив ся він одним з найживійших духовників.

Его виступ против Папи.

Кли в році 1365 знова зажадав папа, щоби Англія платила ему тисячу марок річної напасті за всі минувші роки „опікунства“ над Англією (а гроші тогди були дуже дорогі) то англійській король Едвард III. не одив ся на то. Вибрано отже Вікліфа, щоби заступив роля на конференції в Bruges і полагодив справу.

Зосольство Вікліфа не помогло Англії, та за те була се шля, яка змінила напрям думаня у Вікліфа і від сеї шлі почав він ясно заглядати у внутрішнє діловодство Римо-католицької гєрархії. Скоро рознеслась про его чутка, яко про такого, що громить церковні лайцтва; він отверто напад на жебраків-монахів і манців які волочились по ділім краю і удаючи бідних обдирали простий народ. Вікліф заявив народови, що начальники тих монастирів присягали бути югими а рівночасно носідали власні палати і їздили рогами чвірками; а вся молодня „братія-монахи“ були не ким иньшим як тільки добре вивченим дуркєсьвим-жебраками, які не повинні волочити ся поміж на-д.

Він тоже остро пятнував папські притенсії до полічних справ в Англії, а особливо то, що папа роздавав ржовні добра в Англії чужо-земній шляхті яка мешка в инших краях, а з Англії стягала тільки гроші зі родажі ріжних продуктів. Завдяки сих нападів ніх не здивує сь, що римска кліка заворушила-сь і що жупи добирали веїх старань, аби покарати Вікліфа.

В справді ціле житє воював з папством, але як не в-би був добрых прихильників, то певно кровію за-патив-би був за свою науку і відвагу.

Переслідуванє Вікліфа.

Року 1382 церков засудила Вікліфа, але мабуць страху перед його приятелями вороги не виконали вні засуду. Без перешкоди муж сей голосив дальше ву науку; він не вдоволив ся лише тим, що гур здирство, нечистоту в Римській церкві, але ударив те і на фалшиву науку, як на примір папску вишї над иньшими єписконами, сплованя до сповідн і прваня відпустів.

Щоби наука зго не скінчилась марно він виуч молодих проповідників „бідних своїх приятелів“ пішли по цілім краю і проповідуючи в народній і приготовляли дорогу для великого перевороту, а описля наступив в Західній Европі. Вікліфа зов „Ранною Зоре Реформації“.

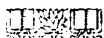
Переклад Біблії.

Найміцнішим орудєм против папскої коруд науки було то, що він дав народови Біблію на рї мові. Над перекладом Біблії стратив він много єнє часу кажучи про себе що „Християнин мусить посєти много часу днями і ночами на мозольну працю перекладом Свѣятого Письма“.

Той переклад Біблії поставив імя Вікліфа межн смертними іменами на землі, як тоже між найбільш Европейскими писателями. Він був батьком Англіго письменства, як у Руснів-Українців Котляськїй.

Не часто лучає ся, щоб так ріжні талани місє в однім чоловіді. А дальше, він був найбільшнго-часним знатоком латинської мови, фільзофії і чих наук а рівночасно був першим могутним прс

дником на рідній мові. Эго релігія була чиста, а бажаньм эго було повернути в церкві правдивий змісл і науку Нового Завіта; при тім він був дуже малим і популярним чоловіком.

Часть новочасна Р. Б. 1517 аж по сей час.

Глава XIII.

Лютер і Реформація.

Реформація, се латиньске слово і значить по нашо-
му „поправленэ“, „перетворенэ“, або в значіню віри :
улученэ з релігії всего, що не годить ся зі зміслом
св. Письма. З такої церковної реформації повстав в
XVI. столітю так званпй „Протестантизм“. Се знова
латиньске слово, що означаэ „противеньство“, або
„незгідність“ з блудами, які повстали в римській цер-
кві в середних віках. Сю влучну назву надав папа рим-
ский тим христіянам, які не хотіли повинувати ся эго
блудним розказам і видуманним на эго користь догмам, а
придержувалцесь науки і волі Ісуса Христа, об'явленої в
книгах Нового Завіта.

Снільними силами працювали найздібнііші того-
часні мужі в Европі в корпть очищевя церкви від блу-
дів. Розвій народних почувань в ріжних краях двигнує
духа самостійности серед народів, а ослабив євітську
власть папи. Зрієт і розвій торговлі двигнув народ умн-
слово так далеко, що він не схотів терпіти у себе здир-
ства і моральної гниллі, які діяли ся в многих церковних
інституціях. Нове розумове житэ настало між людьми
завдяки народженю ся прсеєвіти і перед очамп пись-
менних людій явило ся много нових книжок, нової до

би, в яких щирі письменники відкрили перед народом всю церковно-панську кривизну і всі вірування погані владуманих пересудів. А найважливіше було се, що перед народом явилося правдиве, моральне і духовне поняття християнства і відбилося добрим на народі, силою християнських чеснот.

Загальне ожиданє.

Справді пробудився весь загаль у всіх краях і ожидав відповідного чоловіка, в відповіднім часі, щоб під його проводом сновнити свої бажання. Многі думали, що само панство зреформує ся, но Константський Собор показав наглядно, як пустими були такі в народах надії. Князі за дуже зняті були політичними питаннями, щоб взятись самим за таке діло; вчені княси людий не мали на стільки сили, щоб хопити провід в сьому ділі і тому то важна ся справа лишилася в руках самого тільки народа і ожидала нагоди.

Герой Реформації.

Мартин Лютер стався героєм Реформації і одним з найбільших мужів в історії людства. Сей муж заслужив собі на більшу славу чим вся людскість може віддати йому, задля духовної боротьби, в якій він многі літа вірно воював за свободу віри. Родився він року 1483 в Айслебені, в Прусах.

Родичі його були бідні але чесні люди. Були они вірними католиками і старалися повинувати науці св. Письма. Власно, що з біблійних лекцій, які чув реформатор від своїх родичів, научився він тих засад, при яких устояв аж до могили. Навчили они його божої любови, потреби відпущення гріхів, і милосердія та благодати І. Христа. Літ його був не инакший від домів многих інших Німців-християн, що по сей день жпють в

тих сторонах і власне в таких, як эго домах, опісля найшов Протестантизм найліпших прихильників.

Лютер і Монастирі.

Батько Лютера найгірше не любив монахів, які здирали народ і називав їх волоцюгами і лицемірами. Тому-то найбільшу неприємність справив Мартин, своїм родичам, коли перестав учитись на адвоката, а рішився жити самотно монастирским житям-

Но і в монастирі не найшов Мартин Лютер такого душевного супокою, за яким шукав. Він щиро піддався був монашій дисципліні, бичував себе, морився голодом і т. п. во все на дармо, Бо чим тісніше загорджував він себе від світа, тим більшими ставали перед ним в совісти эго гріхи. О много пізнійше сказав він, що „накоп який монах годен-би здобути собі царство небесне монашеством, то я певно бувби эго здобур.“ Найменше переступленя монашних правих заставляло эго до строгої покути і переставав він покутувати аж тоді, коли старший монах, жалюючи над эго безнадійністю, велів ему відмовити „Вірую..:“ і коли прийшов до слів „во оставленіэ гріхов“ тоді монах задержував эго і питав: „Чи віруєш ти в сі слова?“ а Лютер відповідав: „Вірую.“ тоді чернець казав ему додати слово „моїх“ — „Во оставленіэ моїх гріхів“ і тим кінчилась эго покута. Се вдоволяло эго совість тільки на хвилю, а опісля вертала стара грижа ще лютийшим наворотом і аж в студіюваню Біблії найшов він мир в Бозі. Ось як пишє він: „Думав я днями і ночами над словами св. Ап. Павла; аж нарешті я їх так зрозумів — Через Эвангеліэ відкриває ся сн҃ аведливість Божя, справедливість, якою Бог в своїм мпосердію і терпеливості оправдує нас, як і написано: „Праведні жити муть вірою.“ Сейчас почув я себе немовби

новонародженим. Се було для мене немов-би широким отвором до раю." Вірою а не бичованєм живють праведні. Найшов він мир, ідучи простою стежкою, уисваючи на милість Божу в І. Христі.

Вітенберг.

Року 1508 вибрано Лютра професором філософії на університеті в Вітенбурґу, а там він стягнув багато слухачів, які раді були користати з его викладів Св'ятого Письма і науки о Християнськїм житю. З університету вислано его, яко делєгата, до Риму де власне розтворилсь его очч, коли побачив шкандали яких допускали ся попи, і розкошів та безбожія в яких проживало церковне начальство. Опісля виражав ся він про Рим яко місто „збудоване над пропастію."

Відпусти. (індульгенції)

Однак властивою причиною его розлуки з Римом була суперечка над Відпущами, або так званими Індульгенціями. Індульгенція означала, що за певну суму грошей можна було купити духовні благословеньства а включно і відпущенє гріхів хочби й за найбільші злочини. Се була штука навмисно вдумати, щоб збогатити понів а особливо папу. Тогди власне римський гандляр Тецель їздив селами і містами в Німеччині і провадив гандель продаючи Відпусти і приговорюючи при тїм найбезличнійші слова на Бога й на Христа. Він викрикував: Купуйте! купуйте! — „Душа з чистилица зараз вискочит скоро лише вчує що в моїм ящику гроші цоркотять!"

Чесні і розумні люди обурили ся таким надуживанєм релігії і таким шкандялом, но ніхто не смів отверто виступити протів церковного урядника, аж коли Лютер не питаючи ся нікого прибив своїх дев'ятьдесять і

іять Тез (точок) на двері університету, а се була мета-ца в тогданшніх часах викликати якого будь противни-ка на дебату. (переговори) В сих Тезах Лютер збив ін-дульгенції і проголосив віднущенє гріхів за дармо, тіль-ки задля заслуг Ісуса Христа.

В протягу двох тижнів ціла Німеччина знала о зїм ділі відважного професора і многі зараз побачили сьвіт красшого релігійного дня. Оголошенє Тез не мо-гло перейти мимо і в Лайпцігу католицькій теолог Екк старав ся доказати Лютерови, що індульгенції потріб-на річ для грішників, но Лютера не переконав і з того часу став він ще завзятїйшим поборштеlem панства.

Папска Булля.

Небаром по тім папа заявив ся протів Лютра і ви-дав Буллю, якою викляв всі Лютерові письма а самого Лютра екскомунікував (виключив з церкви). По в гру-дни 1520 Лютер рішив ся на важне діло. Він прибив о-голошенє яким запросив студентів, щоб зїїшли ся по-бачити як він спалить Папску Буллю. Історики кажуть, що се був момент, коли почала ся нова історична доба. „Се означало, що настав новий сьвіт, і що кожда про себе душа пізняла свою вартість.”

Лютер і Князі.

Многі Німецькі князі, а особливо Електор Саксонїї поппрали змаганя Лютра, то цісар Кароль V. мав инші важні интереса поза Евангельскою релігїєю. Він скли-кав Дїяту (раду) до Вомрз (1521), щоб полагодити спра-ву. Лютер прибув на раду, но не хотїв нічого відкли-кати доки не докажуть ему на подставі Сьвятого Пись-ма, що він помилив ся. Там сказав він сї не забутні сло-ва: „Ось я перед Вами стою: нічого бїльше для вас не можу вчинити, так ми Боже допоможи.”

Сила характеру Лютера розлютила біскупів і укладано пляни, як можна-би зго позбути ся, а коли вертав він з Ради до дому, в дорозі схопили зго приятелі і тайно завезли до Вартбург-ского Замку де горсжа рука не могла зго відшукати. Тут переложив Біблію на німецьку мову і сим з'єднав собі ще більший вплив і пошану серед Німецького народа. Тепер вже свобідно міг він допустити замок і цілою енергією кинути ся працювати для справи Евангелія, хотий сам цісар був зму дуже противним.

Мелянктон.

Другим проводирев Реформації був Мелянктон, чоловік сунокійної вдачі, але вчений і щирый помічник Лютера. Приятельство обох сих мужів було прекрасте і сунокійне усносібленє Мелянктона впливало дуже добре на налку влачу Лютера. Року 1535 на Авгсбург-ским Мирі ухвлено релігійну свободу. З того часу проживав реформатор сунокійно. Десять літ перед Мпром оженив ся він з Катериною фон Бора, монахинєю, яка освободила ся з монастиря завдяки засадам Евангельскої віри і Реформації. Лютер з женою і дітьми прожив в радости і в сунокю, будучи взором релігійного життя для других. Упокоїв ся в Айтслебен року 1546.

Глава XIV:

Іван Кальвін.

Кальвінізм.

Мало хто з великих мужів переніс тільки наруг і очернення, що Іван Кальвін; а знов мало хто мав на народ стільки благородного впливу. Ренан, французкий ученый сказав, що Кальвін був найбільшим християнином в тих часах.

КОРОТКА ІСТОРІЯ ЦЕРКВИ.

Імя Кальвіна лучить ся з системою богословія, кою довгі літа кермували ся провод рі Англіканьск. церкви; а й до тепер заключає-сь воно в Вестмінстер. Віроісповіданю, що єсть провідною гадкою всіх прес-терских церковів.

Кальвінізм в понятію людній являє ся вкупі з наукою про Призначеня. Однак се понятія є мильне бо тут являють ся дві ідеї; Божя постанова вкупі з індивідуальною волею робити добре. Тепер загально приймає ся, що Кальвінова наука не поставила Божої любові на пернім місці, де маєм множество примірів, що воно була чинником для вихованя міцних християньских характерів. Лорд Морлей, який говорить, що Кальвініа спас Европу в 16 столітю, додає, що він завсєгди „являє ся доброю рілею для родженя героїєских вдач“.

Молодий вік.

Іван Кальвін вродив ся в Поїон. Франціі, рок 1509. Батько єго був муж спльного характера і поваги. Року 1523 післав він свого сина до Парижа де під впливом професорів прийшов він до повного розуміння Євангельскої віри. Кальвін прийняв католицьке поповіство але лише один рік вибув в нїм, знісєля змінив погляд і на бажанє батька студіював права.

Року 1531 вмер єго батько, а він почав студіювати літературу в Парижу. Рівночасно шпирив ся протестантизм а прихильники Євангелія працювали завзято. 1 день Всїх Сьвятых р. 1533 покликано ректора увіверситету аби мав відчит на релігійну тему. Ректор попросив Кальвіна щоб сей написав єму відчит. Був то відчит наскрізь Євангельский а вслїд за ним Кальвін зірвав цілковито з католицькою церквою і втік до Басел в Швайцарціі.

Інститути.

Не багато книжок дорівняли впливом і славою кнпж „Інститути Християнської Релігії“ написаній Іваном Кальвіном, коли йому було ледве 27 літ житя. Не давно зав католицкій критик: — „Інститути се перша пра на французкій мові, яку можемо назвати клясичною.“ Написана она на то, аби подати новпій погляд на релігію, боронити своіх земляків прстестантів від клевет, які їм закидають. Тут перший раз старає ся автор тематично уложити теологічні правди, які опісля вердила Реформація.

Кальвін і Женева.

Прекрасне місто Женева тісно вяже ся з іменем Кальвіна. В маю 1536 офіціально приняло се місто Реформацію. Весь народ присяг жити цієля науки Эвангелія, покпнувши всі „безкровні жертви і прочі напскі ремонії і обманьства.“

О два місяці пізнійше приїхав Кальвін до Женеви; зішпала ся чутка о зго прибутю і власти міста і роспівало ся, щоб остав ся в місті і номіг з'організувати церкву. Зразу він відказував ся і аж тогди згодив ся, як прель сьвященик ознав ся до него симп словами: „Ви учуєши ся від нас тим, що хочеш эще вчити ся; але за що ти не хочеш посьвятити ся разом з нами на се сподне діло, Господь тебе покарає, бо шукаєши свого а не Христового діла.“ Зараз почав він проповідувати і організувати народ. Уложив статут, установив престерів, які мали ходити хата від хати і доносити як що жиє, чи всі в чесноті і сьвятости проживають. Його правила житя були так високо християнські, що Ссбор приказав послуху зго статутам, а року 1538 есєль эму принести ся з Женеви.

На вигнаню.

Переніс ся він до Страсбургу і там знова попав в бурливе житє. Вибрано єго учителем Богословія і написав він там много важних богословських статів і став начальником в громаді французких Протестантів. Но нагорода за єго працю була так мала, що окрім \$1.00 тижневої пенсії він мусів тримати у себе людей на вікті аби самому вижити

Поворот до Женеви.

Но Женеви не могла обійти ся без Кальвіна і много разів старали ся Женевці, аби дістати єго назад до себе, но він не хотів вертати, як про се сьвідчить отсей єго лист:— „Не міг я одной части вашого листа прочитати, без того аби не розсьміяти ся, а се власне та часть де ви журити ся моїм мізерним житєм. За чим маю я вертати до Женеви? Чому не дати ся розняти на хрест відразу? Краще булоби відразу згинути чим дати ся довго мучити.“ Но времті обовязок прислуував єго послухати їхньої просьби; і року 1541 Собор відкликаєго засуд на вигнанє і старав ся всіми силами поправити лихо і перепросити єго за свій нерозважний учинок. Аж до своєї смерті року 1564 остав він головним правителем в Женеві, а мудрість єго і спосібности звістні стали широко і далеко і Женева збогатила ся всяким добром і зросла в народі.

Кальвінова господарка.

Кальвін працював без утоми. Проповідував, вчив, давав відчити, вів народ в політці і вів перениски з иньшими народами в чужих краях. Де тільки справа протестантизму слабла, він старав ся додати знаня і отухи. В Франції мав він великий вплив. Був він дорадником Англійських проводирів, а Шкоція діслала від

него церковні правила за посередництвом Івана Нюкса.

Його дари для світа.

Кальвін дуже много причинив ся до цивільної свободи в Езроні; він вчив, що кожний чоловік має мати свободну волю яко горожанини землі, та що королівська власть не має права від Бога опікувати ся людьми без їх згоди і волі. В церкві завів він цілком демократичний порядок. Він цілковито відобразив ксьовдзам право опікувати ся церковними маатками а на то місце установив право вибирати делегатів, які разом з сьвященниками на сесіях і соборах управляли церковним добром і рішали релігійні справи в рамках Сьвятого Письма — На підставі його церковного статута опісля уложено конституцію Американської републики і виборчі правила ріжних конституційних держав. Кальвінів дар для сьвіта справді дуже великий, бо ціле життя зго було посвячене для добра сьвіта в послузі Богу.

Глава XV.

Реформація в Англії.

Духовне приготовлене в Англії.

Ми перше бачили, що в Англії давно вже пеґед часами Лютра народ старав ся позбути середновічних церковних корупцій і порядків Вікліф підняв був могутний голос напротив папского тпраньства і неморальности черців та сей голос не замовк опісля ніколи. Послідователі Вікліфа Лоллярди повели справу дальше протестуючи то більше то меньше напротив брудів Рима. В самім ділі по веім краю зананував антиклерикальний дух і всюди говорено против папи й монахів.

Тиндаль.

Крім того ще й Християнські Гуманісти, Мор, Колет і Тиндаль помагали змінити старі погляди. Послідний із них заслугу на почесну пам'ять за те, що й він перевів Біблію на Англійську мову. Був се вчений чоловік з Оксфорд і Кембрідж університету. Його бажанєм було аби кожда людина мала нагоду читати Євангелія і апостоли в своїй рідній мові. Він баяв, „щоби кождий господар міг собі відсцьївати уступ зі Сьвятого Письма коли ступає за плугом; щоби ткач сцьївав під такт верстату, а подорожні щоби розбивали в дорозі скуку, повторяючи Біблійні оповіданя.“ Він знав, що Біблія є великим освободителем. Повнив він сю благородну задачу мимо великої ворожнечі. Мусїв втечи з рідної землі і в иньших краях ширити свої гадки. Коли перший раз видруковано єго Біблію в перекладі, вороги закупили цілий наклад і спалили. Но не-поборимий Тиндаль видав нове поправлене виданє і ширив поміж народ. Працю осьвятив він мученичою кр'сцю, но не залиула вона по сеї день на сторінках Англійської Біблії.

Політичка сторона.

Реформація в Англії зависіла вчасті від держави. Генрик VIII, (1509 — 1547) задля особистих і політичних причин зірвав зносини з Римом. Бажав він освободити своє королівство від тяжких папських податків і яко король бути цілком независимим від папи. Хотїв він розвести ся зі своєю жінкою Катериною з Араґону, но папа не дав розводу. Генрик тим скорше вирік ся папської оціки і порадив парламенту вдати єму найвищу власть над церквою в Англії. Се стало ся Актом Висшости. (1534)

Но се відорванє від Риму не потягло за собою утрати всіх середновічних церковних пересудів і віру-

вань. Много з них; таке як трансубстанція (переміна хліба і вина в тіло і кров Хрпстову) эще остали ся. Генрик дійсно симпатизував з Лютром, як бачимо се з Десяти Артикулів написаних під эго розказом (1536). Но він позбув ся папської опіки не ради церковно-духовної реформації, але ради своєї королівської свободи і увільнення церкви від папської власти.

Едвард V. (1547-1553.)

За панованя сего короля зроблено дальший крок в напрямі Контінентальної Рефсрмації, Проводив неко мудрий чоловік Краймер, якого поставлено архієпископом в Каттенбурн (1533). Богослуженя упрощено, ікони і фігурки усунено, Господню Вечерю впроваджено по апостольському звичаю, наушну сповідь знесено і уложено новий молитвенник.

Маря. [1553-1558]

Поступ сеї нагло здержав ся через вступленэ на трон Марії, яка вихована була по Іспаньски і рішпла ся вслувати народ повинувати ся римо-католицизмови. Краймера увязнено, забобонп повернули назад до церкви, підданьство папі привернено а новий молитвослов виклятий. Переслідуваня настали такі страшні, що ся королева заслужила собі титул „Кровава Марія.” Жертвою эї волі вправ смиренний Краймер спалений живцем на кострі, а велід по тім повстало велике негодованэ між народами і народ прозрів мимоволі і побачив тиранів католицизму в найлютішпх його кровавих красках.

Елисавета. (1558-603)

Нова і жива доба настала під панованэм Елисавети яка була протестанткою і прихильницею поступу. Від-

новлено порядок в церкві, новий служебник ввійти ужито і символ віри нарисовано в Трійцяти Двох кулах,

Року 1588 рознесла ся подяка Богу по цілій А за розбито Іспанської воєнної флотії Армади, яка х завоювати Англію знова для папи і католицькому. го часу Англія остаєсь Протестантскою Землею. І знати, що з того часу що-раз могутвійшою ставав глія між народами, а Фравде говорить: „що Англ воєнна сила на морі народилась від Реформації.“

Глава ХІІ.

John Knox.

Реформація в Шкоціі (північній Англіі).

Реформація під проводом Нокса зивела х Шкоцію на ясне світло. Історія Європи задух була, чи Шкоція подасть ся за бажаннями като Марії, чи пошанує пророчі слова найбільшого св на Івана Нокса. Але що Шкоція полюбила більш свого сина, тому сильними силами з Англією зб ла Протестантизм і оснувала Протестантске Кор тво, яке устояло перед силою Католицкого Им ра.

Молодечий вік.

Дуже маленько знаєм про молодечий вік Іва кса, знаєм тільки то, що він родив ся 1513 р. і і лучив добре образование. Трійцять літ промину. він явив ся на арені життя, но тогди він явив ся дний наслідник Григорія Візгарта, якого кат рука живцем спалила в шкоцкім місті Сьвятого . (St. Andrews) року 1546 за те, що проповідував мацію.

Кріпости сьв. Андрея попались в руку протестант і а три місяці пізнійше по мученичій смерті Візгар-Іван Ноке, хотян дуже не бажав собі того, прийняв ли сьвященничий.

У Франції в неволі

На другій рік здобули ту кріпость Французи, і Но-перевезено до Франції, де служив він 19 місяців в невольник на мори і тернів страшні нечувані торту. Но і тут він не вирік ся міцних протестантских за- . Коли на кораблі якийсь капітан, чи католицкий роздавав морякам фігурки сьвятої Діви Марії і при-уговарив їм молити ся до них, то Ноке взявши в руку срку крикнув: „Мати! Мати Божа! се не є мати Бо-але кавчок офарбованого патика. Лінше нехай о-робі плаває: маю я до неї молити ся“ і кинув фігур-у море.

На волі

Вийшов він з неволі завдяки англійського короля арда VI-го і аж до вступлення на трон Кровавої Ма-1553) він все займав видне місце в Англїканській кві. Ому предлагали єпископство в Рочестер, але він азав ся. Коли католицтво знова взяло верх під у-вою Марії, Ноке мусїв утікати і осісти ся аж у Же-, де близько заприятнїв ся з Іваном Кальвіном, я-мав на него визначний вплив.

Рух у Шкоці

Тим часом протестантка польська шляхта, спіль-л силами здвигнула повагу протестантизма і закли-в своєси Ноке, щоб став їх проводирем. Він по-ув року 1559 і в кількох слїдуючих літах дієсь по-важних подій. Королївськїп і католицкій шляхті.

поставили рішучий опір протестантські вельможі. Франція втратила вплив на Шкоцію і Англію (року 1560). В тім же році кальвінський протестантизм зівстав прийнятий шкочким парламентом і се мала бути релігія Шкотландців. Тогди скликано Перший Загальний Собор, уложено Книгу Дисципліни і Катехізм, прийнято методу для образования сьвященників, чого дуже бажав соб-Нокс і весь шкочкий народ.

Марія королева Шкоції.

Но новий вітер повіяв, коли на шкочкий трон пришла королева Марія, яка прибула тут з Франції для панованя над Шкоцією. Вона була красавиця і кокетіка, но вихована дуже по католицьки, тож постановила привернути давну силу католицьизмови в Шкоції і Англії тоже, як лише вдасть ся.

Найцікавійші суть річи які заходили між королевою а Іваном Ноксом. Поведене Івана Нокса часто проклинала вона за его грубість, но ті що писали про ті справи, або не хотіли описати, або не знали про облесність тої красавиці. Вона старала ся приеднати до католицьизму найвидвійших людей, які були протестантами.

Вона хотіла підкопати Ноксові переконаня, но Нокс цїнив їх більше чим життя. Карлайл оповідає, що неможливо було обходити ся чемно з королевою, бо се вийшло би було на погибель церкві і на сором шкочкому народови.

Сьмілимн своїми проповідями в St. Giles, Edinburgh і своїм виступом проти розпустної королевої він спас Шкоцію і задав перший удар тираньству. Переговори Нокса з королевою „представляює першу борбу королівства з незнаною доси народною силою“

Його смерть.

Ноке вмер 1572 р. Він був одним зі славних мужів свого часу. Був се найбільший пророк Шкоції. Непобдимий в постанові, мудрий в дебаті, добродушний і палаючий огнем любови для поневоленого свого народа. Ноке по нині остаєсь героєм Шкоції. Реєнт Морюєн сказав при його смерті: „Тут лежить муж, що в своїм життю ніколи не побояв ся глянути в очи чоловікови.“

Тривкість его виросла з міцного унованя на волю Богу. „Чи маєш ти яку надію?“ питали его на смертній постелі, но він не міг відповідати, лише пальцем показував в гору.

Глава XVII.

Пюритани.

Благодатний вплив Пюританізму.

Справді високу честь принципів Пюританізму історик Грін, коли говорить — „Ціла історія поступу, моральне та духовне відродженя Англії є не чим иншим як тільки історією Пюританізму.“

Пюританізм приніс з собою до Англії слідуєчі благодати: 1) Він оживив Евангельську релігію Нового Завіта. навнаки многим забобонам і пересудам, які до тих пор липили ся були в церкві ще з середних віків. 2) Була се боротьба о моральну реформу, „змаганє, погодити особисту свободу з особистою дисципліною („все мені вільно но не все пожиточне“). 3) Була се боротьба о цивільну і релігійну свободу.

Оповідает нам Гюм, що: „Тоди так спільною була королівська власть, що іскорку свободи засьвітити і переховати зуміли тільки Пюритани; і лише сій релігій-

ній секті може Англія завдячити всю свою свободу і конституцію. “ 4) Пуританізм виродив таких могутніх писателів як Едмунд Спенсер і Іван Мільтон.

Звідки взяв ся Пуританізм.

Пуританізм повстав з двох причин. 1) Через повсюдне читанє Біблії, яка завдяки героїчеської праці Тиндала находилась тепер в кожній хаті. В наслідок читаня і студіюваня Біблії кожда одиниця мала повні свої релігійні переконаня і задивляла ся серіозно на саме житє. Фидя правдивої чесноти повіяла по цілім краю. 2) Другою причиною зросту Пуританізму було тираньство католицизму, який здавалось відживав тогди в Европі на континенті і старав ся знова вхочити кәрму в правліню Англією. Позаяк Кальвінізм був найліпше з'організованою тогди протестанською церквою, тому Пуритани прийняли зго. Так отже Пуританізм сполучений зістав з ідеями Івана Кальвіна,

Розвій під панованєм Елісавети.

Хотяй Пуританізм народив ся за часів Едварда VI. і Марії, то аж за часів панованя Елісавети почали зго „плекати і вновивати.“ Славна королева Бесс була автораткою без релігійних почувань. Для неї церков була сильною політичною організацією, а церковної старшини вона не терпіла. Вона бажала щоби сьвітська власть мала абсолютну контролю над англїканьскою церквою. Вона тоже намагала-сь завернути до церкви богато римських обрядів. Пуритани знов постановили видобути церков з під сьвітської власти і надати церкві Евангельску простоту в богослуженю.

Многі того-часні сьвященники відказали-сь слухати тираньських розказів королевої, а в слід за тим многим із найученїйших мужів не вільно було проновідувати

Евангелія. Говорячи про панованє Элісавети. Галлан оповідає що: — „Пюритани мали такий вплив на вчене духовенство, що годі було наїти проповідників, якіб думали інакше.“

Під панованєм Стюартів.

Тепер Пюритани вирости до верха своєї моральної сили. Яків I. і Кароль I. старали ся стати абсолютними монархами. Першій з них пише: Сьмішно і не гарно навіть подумати, аби король би не вільно було робити сего, або того. Вони бачили тоже що плеканє католицьких обрядів в церкві підходяще було їхній амбіції. Яків I. мав примівку: — „Нема біскупа, нема й короля.“

Но хотяїй король і пралати подали собі руки, то Англійський народ був на протів них. Оповідает Гардінер що три четвертини духовенства було по стороні Пюританів Парлямент тоже складав ся майже з самих Пюританів.

Праемігранти

Між тими що втікли з Англії до Голяндії через сво Пюританські погляди, був Іван Робінзон муж широкої культури і знаменитого характеру. Він став сьвящеником в Лейден. Многі з них, що стратили надію на релігійну свободу в своїй рідній землі Англії, звернули зір в новий сьвіт. Кількох молодих Пюританів попродали своє майно і купили корабель що важив 60 тонів. Року 1620 сотня таких молодців пустило ся в Америку на своїм кораблі „Mayflower.“ По тяжкі і дорозі серед вітрів і тяжких хвиль прибули оннаж по 63-х днях до Америки, до пристани яку назвали Plymouth. Так отже по тяжких пробах Пюритани положили основиви Стейтам цової Англії, і стались першими будівничими Америчанської свободи.

Кароль II.

Після правління Пюритана Кромвеля, коли дана була свобода всім класам Протестантизму, вступив на трон Кароль II. Сейчас почав він переслідувати тих які не хотіли піддати ся правлам Англіканської церкви. Королівський Акт з року 1662 жадав, щоби всі проповідники яких рукополагали друзі свьященники, були наново рукочолагати єпископам; жадав тоже щоби всі свьященники присягли повинувати ся церковним приписам поміщеним в служебнику, аби признали навіть божественну власть прелатам; а всякого хто не повинував ся сему Актові люто карано. Таких, що не слухали сего параграфу викидає з їх власних домів. Аж 2000 свьященників радше вирекли ся всего свого майна і пенсії і таки не піддали ся деспотичному закові. З сям настала так звана „Nonconformity“ (ріжниця в обрядах) яка в слідуючих роках потягла за собою много горя з руки Державної Церкви.

Непоколебимий вплив Пюританізму.

Самі головніші засади Пюританізму і по днесь живуть в не-єпископальних евангельских церквах; в Пресвитерській, Конгрегаційній, Методистській і Батистській Церкві. Славний Гледстон ось як виражаєсь про вплив Пюританізму на християнство. „Одна десята часть всего християнства користає по днесь з високих засад переслідуванних в Англії р. 1662 і історія людства не може розминути ся з сям фактом ні тепер ні на будуче.“

*Глава XVIII.***Проти-Реформація.****Італія і Іспанія.**

Нема що й дивувати ся, що хвиля морального відродження сягнула аж до Італії і Іспанії; і не диво також, що много найкрасніших і найучасїйших мужів в тнх краях подали-сь за поглядом Реформаторів, А були то-же й такі одиниці, що бажали очистити папство і подбати о вчене духовенство; і такі навіть люди були, як Контаріні, що мріяли про з'єднанє знова церкви під папский прапор.

Всяка надія на церковну унію пропала аж в Регенсберг року 1541 де вже видно було, що про церковкову злуку годі було й думати. Одинокий спосіб лишив ся для Римо-католицької церкви зібрати сеї свої сили в так звану Проти-Реформацію і побивати Протестантизм. Ужито до сего діла три чинники.

1) Єзути.

Ігнатій Лойоля, іспанський шляхтич заложив єзуїтський чин. Эго ранено на війні і тогди він обіцяв ся віддати своє житє для перковної справи. Піддав ся він дуже строгій дисципліні і врешті найшов мир з Богом, Разом з дев'ятьма товаришами постановив він працювати для відродження церкви. Року 1540 папа затвердив їхній чин під тими условинами, що кождий член обіцяє і з'обов'язуєть ся цілковито пошнувати ся папі, які-би там розкази не дістали вони від него. Строгого духовного життя вимагало ся від кожного члена, і жадному з них не вільно було нічого розсуджувати власним розумом. Жаден єзуїта не сьмів мати своєї власної волі.

Єзуїти скоро розмножили-сь в Іспанії, Італії і по иньших краях. Вони проповідували до баїдужних і спе

ціально занимали-сь вихованєм молодіжи. Эзуїтські школи були розсадниками Римо-католицьких поглядів; і завдяки їхній енергії і політвдї, вони-езуїти дістались в круги європійських пануючих дворів. Справді, Эзуїти відживили погибаючий тогди католицизм. В пізнійших часах езуїтський чин уживав так неморальних способів для досягненя своєї ціли, що між народами їхнім іменем називано злодїв і онуствів. Назвати когось езуїтом, була погана образа, і повиганяно їх майже з кожної європейської держави.

II. Собор в Трент. (1545-1565)

На сїм Головнїм Соборі були репрезентанти з усіх діяцезій і мали вони на ціли зреформувати церкву, но Собором проводив панна, який замість говорити про реформу морочив їм голови, новими догмами, Ухвалено тогди, щоб духовенство було вченїйше і щоб старати ся о міцїйшу єдність між духовенством. Виписано Катехизм і апробовано Вульгат*) Біблїї.

На цілїм сїм Соборі заховано середновічний характер. Рим строїв ся протів нового духа. Тридентійске віроісповіданє остало-сь на даліше підстарске католицизму.

III Інквізиція.

Зі всіх картин іспанської історії найтемнїйші суть ті, які оповідають нам про окрутні муки, тортурами єванї що завдавали римо-католицькі вони при протоколах або слїдетвах тим людям, котрих підозрївали о протестанські ідеї.

Спосіб сей звав ся сьвята Інквізиція. Се була банда духовних судїїв які їздили від міста до міста, і від села

*) Вульгатом зове ся старинний латинський манускрипт в Біблїї, написаний сьятим Євродїєм ще в четвертїм столїтїю.

до села і мали повне право вигубити всіх „геретиків”, Почалась вона року 1481 під кермою Торквемада і тривала через сто тридцять і чотири роки.

За недовгий той час вирізано, попалено, на стосах і залізничних печах, замучено прерізними муками; як тороченням кишок з живих людей, вишікано очи, відрубано поодиначі часті тіла, натягано корбами так, що руки виривались з плечних сугустав. Вішано за руки а до ніг привязувано каміння, або залізо і т. п. не багато лише круглих 3.000.000 (три мільони) „геретиків” що радше потерпіли всі ті муки і погибли чим нарекли ся Христа задля покори Пашеству. Не можна висловити устами всіх тих страдань і мук, якими Римо-католицька церква наважила-сь була убити Реформацію. В Італії Інквізиція була мало що меншою.

Лише завдяки повнешніх трех способів Римо-католицизм устояв навіть і в тих краях де Реформація мала велику більшість прихильників. Не треба тоже забувати, що Протестанти часто ослаблялись міжусобицями, та що Протестантська ідея, яко релігія личної відвічальности перед Богом з о много вищою а тим самим і труднішою для зрозуміння чим ідея католицизму оперта на організації церкви і понах.

Глава XIX.

Вісімнадцяте столітє і Веслей.

Час перелому.

Вісімнадцяте столітє було періодом перелому. Історики всіляко думають про вартість раціоналістичного руху в тих часах. Всі класи люди переняті були вільно-думством а Християнська наука поналає була в обійми грізного критицизму. Без сумніву була се одна з важних причин для релігійних невпевностей і роз-

дорів. Много енергії з'ужило-сь на церковні диспути замість на духовні обовязки. Но не треба забувати, що в тім самім століттю появилсь два могутні релігійні по двиги, яких благодатний вплив по днесь бачим між со бою.

I. Моравці.

Моравці, або Братя Союзовці взяли свії початок ще від Івана Гуса, однак двигнулись вони до діяльности аж під впливом князя Цінпендорска. Муж сей родив ся в Дрездені р. 1700. Родичі эго були дуже богаті і славні. Релігійне вихованє полувив він від своєї бабки і вже змалку любив він творити християнські діла. Він сам про себе говорить ось як: „Ще з малечку найбільшим моїм щастєм було зробити щось такого, чим уїтішув-би ся мій Спаситель; а по такім ділі я бажав цілим сердцем, щоб душа моя сполучилась з Обручником моєї душі, що-би я навіки жив з тим хто своє житє за мене віддав.“

Року 1737 став ся він еп скопом для Моравців в місточку Гернгут в Саксонії.

Ціле житє Гернгута свідчить про велику эго діяльність. Він мандрував по Англії, Голяндії, Західних Індіях і по Америці яко адміністратор Ордеру і писав книжки і гимни для богослуженя. Моравяни тішили ся великим успіхом своєї праці. Їхні школи преподавали науку релігії а гарне їх релігійне житє було одним з найуспішніших чинників, що затамувало розвій холодного раціоналізму. Їхня місіонарска підприємчивість і праця з'єднали собі безсмертну славу.

Методизм і тогочасне житє.

Методизм, се славне Евангельске відродженє наступило в сам час великого духовно-релігійного упад-

ку. Скоро вступила на трон королева Анна (1702-1714) то з нею й почала рости сильна ненависть Англійської церкви так званої *High Church*, до реформованої церкви званої *Low Church*, хоча реформована церква відносилась до свого противника з любов'ю. Року 1711 виїшло право, щоб нікого не допустити до жадного уряду хто не з епіскопального віросповідання а року 1713 учителем міг бути лише той, хто мав на се дозвіл від епископа.

В часі боротьби між ними двома партіями релігія дуже припала. Безвірство прокинуло ся між народом. Навіть духовенство стало холодним, байдужим і недбалим. Школи і церкви не росли разом зі зростаючими містами. Релігія впадала дуже низько. Всяка мораль упадала страшенно.

Іван Веслей.

Основагель Методизму Іван Веслей родив ся 1703 року в Ешворті. Зі всіх сучасних славних мужів в Англії тільки він був спосібний і міг працювати для релігійного розвою своїх земляків Англіїців. В Оксфордї був він членом Колегії Лінкольна і там з'організував він маленький кружок, який сходив ся на молитву і читанє релігійних книжок. В тім кружку був тоже его брат Кирило Веслей, стихотворець набожних пісень і Юрко Гвайфїлд. Товариші з насмішкою прозвали їх „Методистами“ себто такими, що постановили собі жити після певних правил.

В дорозі до Америки Веслей пізнав ся на кораблі з Моравянами а коли вертав до Англії то вже сам старав ся з ними подорожувати. Від них він навчив ся много духовности. Стало ся се в Лондонї, коли дня 24 мая 1738 погляди Веслея змінили ся дуже, як се він самий описує слідуючими словами:

„Вечером дуже неохочо пішов я на молитвенні збори при Аляксандер-стріті. Там як раз застав я, що читали коментар Лютра про Апостольське Послання до Римлян. Около чверть до девятої години, коли якраз читано про те як Господь діє в серцю і як вірою спасаєсь чоловік, я нагло почув в своїй душі теплоту, радість і надію. Зараз почув я, що душа моя спочила в Ісусі Христі — Христос мого спасення — я уповідав на него — і почув запевненя, що гріхи мої були прощені в тій хвилині. — Тоді об'явив я всім присутнім, що перший раз почув я в душі спасення через віру в Ісуса Христа.“

Перші змагання.

Тимчасом і Гвайтфілд дізнав такого відселення що й Веслей і почав проповідувати коло Бристолю. Кругом него збирали ся великі товни народа. Мало хто в світі говорив так переконуючо, як сей чоловік.

По якімсь часі і Веслей пристав до Гвайтфільда і оба они успішно проповідували а множество слухачів слухали сердечно своїх прихильників; з'організували они в товариства для молитвенних зборів і для чиненя добрих учинків. Запроваджено відчити на релігійні теми якими кермували предсідателі товариств, а Веслей часто висплав на проповідь своїх заступників. Тоді цілий край поділили они на округи і заложили Союзіві-Братства під кермою Весля.

Безнастанна праця.

Ніколи не було эне тільки зборів під голим небом що тогди в Англії. Сьвященники Англіканської церкви не позволяли Веслейови проповідати в своїх церквах, но народ збирав ся товнами всюди де лише являв ся сей славний проповідник і ждав на эго сло-

во часом цілими годинами. Часами число слухачів до ходило до 30.000 осіб, особливо робучого народу в фабричних містах. Веселій жадного року в часах своєї місії не зробив менше як 4500 миль дороги особливо верхом конем. Вставав, о четвертій годині рано проповідував зараз о п'ятій, а проповідував звичайно сім разів денно. По він працював тоже і в бібліотеці і написав багато шкільних книжок як тоже і богословських праць. Крім того дбав він і про милосерні вчинки. Днесь можемо ми тільки подивляти неутомному праці сего апостола євангелія. Овоц зго праці поднесь видний по цілім світї.

Глава XX.

Дев'ятнайцятье столїте

Католицизм.

Вісімнайцятье столїте скінчало ся великим переворотом на світї званім Французкою Революцією. Непобідима постать Наполеона далась відчути у всіх народів, а найбільше потерпіло панство з руки сего велитня людкості. Справді, через цілий той час наша Піюс VII. був французким в'язнем.

По упадку Наполеона проявилась реакція в користь католицизму і докладано всіх сил аби пану знова поставити царем над царями, По демократичній дус спинив амбіцію папських приверженців. Року 1870 проголошено Самостійність Італії. Віктор Емануїл вступив до Риму яко король а папа утратив послідні сили яко світський правитель.

Піюс IX був тогди паном і він тронув церкву назад до середновічних порядків. Він проклинав цілою силою цивільні шлюб, публичні школи, свободу совісті, і релігійну свободу (толеранцію вір). Року 1870 скликав

він Ватиканський Собор на знав що закликає всіх тих, котрі позбавили зго євѣтскої власти і проголошує декрет чинскої непомильності.

Римо-Католицка Церква ще й тепер занимає велике поле в релігійнім житю Західної цивілізації, но теперішнє її стремління опираєсь на Ультрамонтанізм (сліпій вірі в відродженє панства.)

Протестантизм.

Протестантизм дуже розвинув ся в посліднім столітю. І то не тільки числом вірних, але й розвоєм науки Христової. Ніколи ще ніхто так щиро не займав ся студійованєм Свѣтотоу Письма, а особливо Чотирьох Евангелій, як се діяло ся в минувшій столітю. Десятьнайцятє столітє зовеся віком Житя Ісуса Христа, поза як много книжок написано тогди про житє Ісуса Христа.

1) Студійованє Слова Божого розбудило в народах чутє братерскої любви. Християнські Товариства помагають собі взаїмно що рік то лише. Церков пробудилась і побачила свою відвічальність за убожество і всякі терпіня в суспільстві. Ніколи ще не подавано тільки милостині і не будовано тільки чрнютів для убогих вдів і сиріт як в минувшій девятнайцятій столітю між протестантами. Свѣт зрозумів що тільки Евангеліє може заставити людцій любити ближнього як самого себе.

2) Другим свѣдѣством живого Християнства є місіонарське підприємство. Теперішнє столітє є столітєм заграничних місій. Мільони гроша складають тепер Християни і найкрасні духовні сили висилають церкви в поганські краї, і там засвѣтили свѣчку Евангелія і навеснє Христа всяке коліно, всяку країну.

Пресвітеріанізм.

Слово Пресвітеріян походить від грецького слова „Пресвітер“; в нашій перекладі означає: „старший“, а по англійськи: „older“. Ці старші були організатори перших християнських церков між Жидами, а після їхніх вказівок, організували ся всі перші християнські громади. Читаємо про Пресвітерів або старших в Єрусалимській церкві (диви Діян. Ап. 11, 30.) Рівнож і апостол Павло мав по собі старших на місійних стаціях. Не находим нігде найменшого сліду в Новім Завіті, щоб єпіскоп мав право висше від пресвітера. Єпіскоп Латичут ось як пише: „Являєсь се незбитим фактом, признаним Богословами, що після слів Нового Завіта, один і той самий церковний урядник зове ся єпіскопом, а раз пресвітером в тім самім зміслі.“

Реформація.

Ми зауважили, що в часах Реформації народ вернув ся назад до засад Нового Завіта, відкладаючи множество облуди створеної папством і монахами. Перво-християнську форму правлення церквою через пресвітерів, привернув церкві знова Іван Кальвін і по нинішній день всіми пресвітерескими церквами завідує самий народ через вибраних своїх пресвітерів, або старших. Кальвін розяснив людям апостольський звичай, що церквою мають завідувати самі вірні і що самі вірні мають право від апостолів поставляти собі своїх проповідників і старших.

Пуритани.

Майже всі Пуритани приняли пресвітереску форму правлення, хотий многі несприятелі старали ся розбити їхню організацію, покликуючи-сь на то, що як нема корони в церкві, то не треба й сьвіцких коронованих голов.

В Шкоції.

Ми вже чули, що Іван Нокс усміливо боровся о те, аби зорганізувати в Шкоції реформацію Церкви. Опісля цілий землі шкоцкій дуже щастило ся. За панованя династії Стюартів, задумав був уряд силою владнати єпископскій лад на Шкоцію, але тут стрітив ся він з могутним противником. Сюзелтив, які задержались боронити своєї релігійної свободи і задержати в себе цілковиту реформу в житю так публичнім як і приватнім.

Церков узаконнена.

Року 1690-го пресвитерска Церков стала наново узаконнена, яко церков національна шкопка і від тоді аж по сей день она такою остала ся в старім краю.

За часів панованя королевої Анни, спеціальний статут затвердило правительство для пресвитерскої Церкви, силою якого забезпечено їй пресвитерску форму и взяття церковю в Шкоції. Но явило-сь тут велике питанє, яке мало по собі широкі наслідки. Силою закону з року 1713 в шкоцкій церкві, самі князі шляхта і бояре мали право вибирати і іменувати кандидата на сьвященника і жадати від Пресвітерії ординованя тогож. Се звичайно мало лихі наслідки і року 1737 настав перший розділ шкоцкої церкви під проводом Ебенсзера Ерекайна.

Вільна церков.

Проминуло сто літ, а двоякїй погляд на сю справу все таки жив між людьми, аж під проводом Доктора Чалмерса року 1843 майже половина всеї старої церкви відступила і утворили так звану „Вільну Церкву“ *Free Church*, опираючись на тій засаді, що церков муєсть бути вільна і повинна завідувати сама со-

бою так в справах духовних як і церковними маєтностями.

Юнійна пресвітерска Церков.

Року 1847 давніші дві пресвітерські церковні організації злучили ся в одну під назвою „Юнійна пресвітерска Церков“ (The United Presbyterian Church.)

Року 1900 вище згадана Вільна Церква і Юнійна Церква знова злучили ся разом в одну організацію під назвою: „Юнійна Вільна Церква“ (The United Free Church.)

Ширше поле.

Правила пресвітерської церкви існують в многих протестантских церквах поза Великою Британією, Особливо в Америці має она міліони послідователів і в Европі дух свободної церкви повіяз в у многих державах і краях.

Пресвітерска Церква в Канаді.

Легко, неваче романс читає ся про зріст Бритпійської Імперії поза морями та поза Океанами. Англія здобувала кольонію за кольонією і трудностей не зазнала нігде на довго, бо свободні аї закони не то, щоб угнітали завоювані народи, але скорим ходом двигали їх до самосвідомости, культури і добробуту, а Церковна Історія в таких кольоніях являє ся справді найбільше інтересною. Пресвітерска церков в Канаді премного спричинилась для розвою самої Канади, яко культурної нині держави і має вона широке поле для світлої діяльности.

Нову Шкоцію разом з Новим Брунсвіком прилучено до Британії року 1713. Тодішними поселенцями тих провінцій були переважно Французкі Католики. Опісля треба було вигнати з краю Акадійців (1755) а на їх місце спроваджено много протестантів з Англії, Шкоції і Сполучених Держав.

Між ними много було емігрантів присветерского віроісповіданя, які сейчас писали прошеня до Нью-Йорської Пресвитерії і до церковних властей шкоцкої посту нової церкви, щоб ті прислали їм сьвящеників. Перші Збори Пресвитерії відбули ся в Галіфаксі року 1770 в ціли рукоположеня в сьвященичий стан Бріна Комінго. Се був перший в Канаді ординований сьвященик Пресвитерської церкви. Його поставлено пастором над Бельгійскою Реформованою Церквою.

Шкоція вислала сюди найкрасних своїх сьвящеників, щоб вони провадили церковне діло, і дійсно працювали вони по героїски, так що вже в році 1817 скликано перший синод, який складав ся з представителів трех пресвитерій: — Труго, Pictou і Halifax; а було там вже 18 сьвящеників в більшости тих, що поприїздили зі Шкоції.

Завдяки трудам вибраного до того Комітету Старої Церкви в Шкоції, Синод сей вповні з'організувано року 1833. Двацять сьвящеників було в членстві зего синоду.

Західна Канада.

Перших пресвитерских місіонарів вислала в Західну Канаду Нідерляндска Реформована Церква зі Сполучених Держав як тоже і новійша Церков в Шкоції. Року 1818 з'організувалася самостійна пресвитерія. О після стара Шкотска церков чимало прислужилася справі так, що року 1840 був тут вже перший синод що складав ся з шістьдесяти сьвящеників. Сим разом злучив ся він з синодом новійшої Шкоцкої церкви який числив тогди шіснацять сьвящеників.

Розділ

Злука всіх пресвитерских громад в Канаді ішла дуже скорою ходою, коли року 1843 повстало нагло роз-

двоєннє. Розділ церкви в старім краю відбив ся шкідливо поза морями, а в році 1875 прийшло знова до згоди; устали ненорозуміння і всі пресвитерські церкви злучили ся в одну організацію і уложили церковні правила для нової церкви званої Пресвитерска Церква в Канаді.

Слідуючі організації злучили ся в одну пресвитерську церкву в році 1875: — Трійцять п'ять священників з надморських провінцій; сто двацять і дев'ять священників з Канадійського Синоду, що був під покровом Шкоцкої церкви і триста сорок і чотири священники з Загального Собору Канадійської Пресвитерської Церкви.

Від року 1875.

Пресвитерска Церква в Канаді росте з незвичайною швидкістю від року 1875. Днесь числить она около 3000 священників і вносить чотири мільйони доларів річного доходу: (1) Має вона шість богословських колегій (семинарив) дуже добре уряджених з відповідними професорськими силами; а в колегіях учить ся двіста шістьохсот п'ятидесяти учнів. (2) Одержує місії поза границями від року 1844. Днесь має ся церква аж двіста п'ятнадцять місіонерив по чужих краях: як в Західних Індіях, Корей, Хінах, Індії і на Формозі; (3) Одержує місії в Канаді і Пресвитерські церкви ростуть рік річно сотками.

Маючи за собою величезну історію, повну досвідом та закінчуючи в собі вчений, добродушний та багатий народ, Пресвитерска Церква в Канаді сміло глядить в будучність і сподієсь принести ще много, много добра для розвою сеї нової держави. Тепер тільки зове она молодих людей щоб жертвували своє життя на службу Евангелія віддаючи себе духовному станову, бо „жнивна досіли а женців мало.”

Питання.

1. Коли оснований Церков?
2. Скажи, як ділить ся історія Церкви?

ГЛАВА I.

1. Чому повстало переслідуванє Християн?
2. Подай різницю між першим а другим переслідуванєм.
3. Чому Константин важкий в історії?

ГЛАВА II.

1. Чим Погоди очернювали Християн?
2. Хто були оборонці?
3. Що написав Юстин мученик?

ГЛАВА III.

1. Які були секти єретиків?
2. Опини Гибетцизм.
3. Хто був найславнішим Монтаністом?

ГЛАВА IV.

1. Як скоро росла Церков?
2. Що знаємо про Шліського?
3. Що то таке Катакомби.

ГЛАВА V.

1. Коли складено Канон Нового Завіта?
2. Як повстав апостольський Символ Віри?
3. Які зміни зміє Кирилі?

ГЛАВА VI.

1. Хто був Атаназій?
2. Хто були Аріяни?
3. Опини працю Августина.

ГЛАВА VII.

1. На які часті розшилась тепер Церква?
2. Подай датум, коли народив ся Магомет?
3. Хто був Кароль Великий?

ГЛАВА VIII.

1. Чому Рим був так важким?
2. Коли Англія почула Євангеліє?
3. Які претенсії присвоїв собі Лев III?

ГЛАВА IX.

1. Опини середні віки!
2. До чого примував Гьльдебрандт?
3. Що стало ся в Канозі?

ГЛАВА X.

1. Хто були Хрестоносці?
2. Хто був Бенард з Кларво?
3. Опини працю Францішка з Асизу.

ГЛАВА XI.

1. Чому впало папство?
2. Що було з „Вавилонською Певолою“?
3. Що була Велика шизма?

ГЛАВА XII.

1. Що говорить Гарнак про Вікліфа?
2. Чому Вікліф виступив проти папства?
3. Що важного зробив Вікліф для Англії?

ГЛАВА XIII.

2. Подай причини до Реформації?
2. Коли і де родився Лютер?
3. Чому він виступив проти Тецеля?

ГЛАВА XIV.

1. Що говорить Ренан про Кальвіна?
2. Котра Кальвінова книжка є найважливішою?
3. Опиши, чим прислужився Кальвін світові.

ГЛАВА XV.

1. Хто був Тиндаль?
2. Що здійснив для церкви Генрік VIII.?
3. Як умер Кранмер?

ГЛАВА XVI.

1. Що вдіяв Ноке для Шкоції?
2. Яку звязь мав він з Кальвіном?
3. Хто була Марія, королева Шкоції?

ГЛАВА XVII.

1. Що вчинили Шотландці для Англії?
2. Хто були Понконформісти?
3. Хто були перші емігранти?

ГЛАВА XVIII.

1. Що таке була Проти-Реформація?
2. Хто оснував єзуїтів?
3. Що була Інквізиція?

ГЛАВА XIX.

1. Який рух був за часів Цінцендорфа?
2. Опиши навіреннє Веслея?
3. Чим прислужився Веслей Англії?

ГЛАВА XX.

1. Які ухвали запали на Ватиканськiм соборі?
2. Опиши який поступ зробив Протестантизм ?

ЗАКЛЮЧЕННЄ.

1. Звідки взяла ся назва Пресвітеріян?
2. Коли Пресвітеріянство повстало в Шкоції?
3. Коли і як повстала Пресвітеріянська церква в Канаді?

